

alpinus) ve Žďárských vrších. Mezi lovnou zvěří dominuje zvěř černá, srnčí a ve vyšších polohách jelen evropský (*Cervus elaphus*). Žijí tady, např. na Kunštátsku (do 500 m n. m.), i nepůvodní daňci, kteří vyhledávají nesouvislé světlé listnaté a smíšené lesy s bohatým bylinným podrostem. Poslední vlk obecný (*Canis lupus*) byl zastřelen 1. ledna 1830 u Lísku (v katastru obce Vojtěchov, viz Živa 2010, 3: 134), exemplář je dodnes k vidění na hradě Pernštejně. Nyní se sem vlci začínají vracet, Hornosvrateckou vrchovinou však zatím procházejí pouze migrující jedinci. Některá opuštěná důlní díla (např. štola Mír) se stala významnými zimovišti letounů.

Krajina a člověk

Kameničky jsou jednou z mnoha obcí Vysočiny. Stejně jako řada jiných míst na Vysočině inspirovaly spolu s okolní krajinou umělce – výtvarníky i literáty. Tuto obec proslavil především obraz Antonína Slavička U nás v Kameničkách (1904), Karel Václav Rais sem umístil děj svého románu Západ s podtitulem Pohorský obraz (1899).

V letech 1972–85 byly zvoleny k realizaci výzkumného projektu „Kameničky“ v rámci mezinárodního programu Člověk a biosféra (Man and Biosphere, MaB). Vědci z Botanického ústavu ČSAV zde komplexně studovali mokřadní rašelinnou louku. Mimo jiné zkoumali pylová zrna a makroskopické zbytky ve více než metr silné vrstvě rašeliny. Rašeliniště začalo vznikat přibližně před 12 tisíci lety. V nejstarší fázi vývoje (v preboreálu, kolem 8 tisíc př. n. l.) zde byly vysokobylinné porosty tužebníku jilmového s roztroušenými břízami. V následujícím boreálu (kolem 7 tisíc př. n. l.) nahradily tužebníky porosty ostřic se skupinami bříz a borovic. Ve druhé polovině boreálu zarůstal povrch bažin smrkem. Smrkové porosty přečkaly až do začátku středověkých lidských vlivů. Ve vrstvě 10–20 cm pod povrchem byly zachyceny uhlíky ze spáleného dřeva, dokládající odlesnění vlivem kolonizace ve 12. až 13. století. Na lokalitě pravděpodobně probíhala pastva dobytka, v okolí byly pravidelně kosené louky. Po ukončení pastvy ve 20. století plochy zarostly břízami a vysokými bylinami. Mezivládní program MaB pracuje prostřednictvím národních komitétů, ustavených ve většině členských států UNESCO. Tehdejší Československo se zapojilo už do jeho přípravy od r. 1968. Jedním z hlavních cílů programu, zahájeného v r. 1970, je vytvoření vědecké základny pro trvale udržitelné využívání a ochranu zdrojů biosféry (podrobněji např. v Živě 2011, 4: LXV–LXVI).

Již jsme uvedli, že na řadě míst Hornosvratecké vrchoviny se dochovala tradiční lidová architektura, byť často pozměněná pozdějšími zásahy. Stát za socialismu prohlásil mnoho objektů za památkově chráněné, nedokázal však jejich majitelům vytvořit takové podmínky, aby se o objekty byli schopni starat. Řadu z nich po generační výměně na venkově a odlivu stálých obyvatel doslova zachránili chalupáři. Základní stavební formou byl roubený dům se šindelovou a doškovou krytinou. Šindelová krytina byla od konce 19. století nahrazována lepenkou a po první světové

16 Šachta R3 bývalých uranových dolů u Dolní Rožínky. Foto L. Kráčmar

válce eternitem. Od první třetiny předminulého století z jihu rychle pronikalo do hlavních traktů gruntů, méně do chalup a dalších objektů, zdivo. Změny byly podmíněny zejména protipožárními výnosy, nedostatkem dřeva (zvyšováním jeho ceny) a vlivem městské architektury. Při stavbě zděného domu byl jako materiál užíván kámen, nepálené cihly (nazývané truple nebo vepřovice) a pálené cihly.

Nedílnou součástí vesnické architektury byly hospodářské stavby – stodoly, kůlny, sklepy, haltýře či pazderny. V regionu se vedle novějších zděných stodol dochovaly starší stavby s kamennými pilíři a prkennou výplní, vzácně i nejstarší stodoly roubené. Z východních Čech zasahoval na Jimramovsko výskyt mnohoúhelníkových (polygonálních) stodol. Hojně se tu nalézaly pazderny, určené k sušení běžně pěstovaného lnu. Druhotně sloužily jako obydlí zemědělských podruhů. Haltýře byly drobné stavby umístěné nad tekoucí vodou a sloužící k chlazení mléka. Ve značném počtu zůstaly zachovány vodní mlýny, zmizely však olejny, které bývaly jejich součástí.

Zejména na území CHKO Žďárské vrchy je v tomto ohledu důležitá spolupráce památkové péče s ochranou přírody a jednotlivými obcemi. Ani dnes nepřestává platit, co zdůraznily Věra Kovářů a Zdenka Marková, autorky publikace Památky lidového stavitelství na okrese Žďár n. S. (1982), vydané v době intenzivních přeměn v éře socialistické vesnice: „Při budování nových hodnot se nemůžeme obejít bez tvůrčího přínosu předcházejících generací a bez návaznosti na nejlepší tradice naší národní minulosti.“

Odlehlý kraj

Chudý, lesnatý kraj, vzdálený od větších měst, si dlouho uchovával svůj svéráz. Týkalo se to i náboženského vyznání, tajní evangelíci zde vytrvali ve víře svých předků až do vyhlášení tolerančního patentu r. 1871. V řadě obcí jsou dodnes dva kostely (Sněžné, Prosetín atd.). Od počátku minulého století jej však začali objevovat

výletníci z Brna a dalších měst, mezi nimi i lyžaři. Okolí Nového Města na Moravě se stalo centrem běžkařů, první lyžařské závody se zde konaly r. 1910. Československý reprezentant v běhu na lyžích Cyril Musil ze Studnic u Nového Města přestavěl r. 1936 rodný statek na penzion. Za druhé světové války ho dal plně k dispozici odbojářům, potkávali se zde např. vedoucí organizace Rada tří (generál Vojtěch Boris Luža, Josef Grňa a další). Na konci války se Hornosvratecká vrchovina stala jednou z nejvýznamnějších oblastí partyzánského hnutí u nás.

Malebná krajina lákala i básníky. Kunštát a František Halas už neodmyslitelně patří k sobě. Brněnský rodák se sem utíkal před nepřízní světa a vyzpíval svou lásku k tomu nepatrnému kousku světa tak, jak to dokázal málokdo: „Ty můj kraji, ty mé bezpečí, ty má zatvrzelosti, ty má věčnosti. Tvá hlína, mrunta v prstech, voní po zetlelých vlasech dávno pohřbených tkalcovských dědů a báb a je přísadou mé krve. Ty můj kraji! Jsí tam, kde Vysočina nabírá dech a pole skládají slib chudoby...“ Básníková matka pocházela z rodiny obuvníka v Bystřici nad Pernštejnem, nikoli náhodou nacházel Halas na okraji Vysočiny své kořeny.

Kam se podívat

Chcete-li se pokochat pohledy, vydejte se do Kunštátu a do Rozseče. Kunštát byl již r. 1350 poprvé nazýván městečkem. Hrad i osadu v podhradí založil Kuna I. z Kunštátu po r. 1250. Původní Kunův hrad měl masivní (až 3 m silnou) obvodovou hradbu, k jejíž západní části se přimykaly patrně jednopatrový palác. Ještě za zakladatelského života a později opakovaně byl hrad přestavován, za Gerharda z Kunštátu († 1350) proběhly vrcholně gotické úpravy, palác byl rozšířen a následně zvýšen o druhé patro (nynější první patro zámku). Dodnes se dochovala někdejší hradní kaple. Ta byla vyzdobena bohatou celoplošnou výmalbou s ornamentálními a figurálními motivy, částečně odkrytými před několika lety. Výmalbou byla ozdobena i nádvoří fasáda paláce, jejíž fragmenty zůstaly zachovány v chodbě prvního patra zámku.

Můžete také zavítat nejen na známý Pernštejn, ale i na několik hradních zřícenin (Zubštejn, Pyšolec, Dalečín atd.). Doporučit můžeme Skály čili Štarkov poblíž Jimramova, labyrint zdí mezi skalami pod mohutnými buky. V CHKO Žďárské vrchy, vyhlášené r. 1970, je skal bezpočet. Najdete tady jeden z mála pralesovitých porostů Vysočiny, NPR Žákova hora (pod státní ochranou již od r. 1933). Srdeční záležitostí je ale především odlehlé Sklapsko, skalnatý hřbet nad údolím Hodonínky. Když ze žluté turistické značky spojující Prosetín (u Olešnice) se Štěpánovem nad Svratkou odbočíte k někdejšímu partyzánskému bunkru s památníkem, pohltní vás divoká scenerie skal a suťových lesů, v květinu s tisíci kvetoucích měsíčnic. A ještě v pozdním podzimu do mlh svítí průsvitné zbytky jejich šešulí. Hornosvratecká vrchovina je zkrátka v mnoha ohledech unikátní krajinou. Pojdte do ní nahlédnout...

Seznam použité literatury a další fotografie uvádíme na webové stránce Živa.